

Nr 216.

Utlåtande i anledning av väckta motioner om den kvinnliga arbetskraftens rationella utnyttjande inom det totala försvaret.

(1:a avd.)

I två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av fröken *Andersson m. fl.* (I: 334) och den andra inom andra kammaren av fröken *Wetterström m. fl.* (II: 475), har hemställts, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om omedelbar utredning och förslag i de ämnen, som berörts i motionerna.

Motionärerna ha till stöd för sitt förslag anfört följande.

Det har under de senaste åren vid upprepade tillfällen och i skilda sammanhang framhållits, huru stort behovet är av kvinnornas insats inom det totala försvaret och huru oundgängligen nödvändigt det är att skyndsamt fylla detta behov. Vi förutsätta, att det numera knappast kan råda delade meningar om denna frågas stora vikt och omfattning. Det är i nuvarande situation icke blott angeläget att skapa förståelse hos kvinnorna härför, utan också att skapa förutsättningar för att de i väsentligt större utsträckning än vad hittills skett frivilligt anmäla sig till försvarsuppgifter. Lika nödvändigt är det att skapa samordning mellan det civila, ekonomiska och militära försvaret, så att en riktig avvägning sker mellan dessa olika försvarsorganisationers anspråk på kvinnlig arbetskraft.

När det gäller civilförsvaret är varje medborgare mellan 16 och 65 år civilförsvarspliktig. Vad beträffar det ekonomiska försvaret förfogar detta ej över något tvångsmedel. Tjänstepliktslagen, för så vitt den kommer att tagas i bruk, kan i varje fall icke sättas i kraft förrän vid mobilisering eller förstärkt försvarsberedskap. Det militära försvaret måste ju helt bygga på frivilligheten, när det gäller rekrytering av kvinnliga befattningshavare.

Civilförsvarets behov utgör omkring 900 000 personer, varav ca 500 000 kunna beräknas utgöra kvinnor. Inom det ekonomiska försvaret torde ersättningsbehovet av arbetskraft uppgå till åtskilliga hundratusen personer. Bristen på manlig arbetskraft efter avgången av värnpliktig personal torde göra det nödvändigt, att kvinnlig arbetskraft i mycket stor utsträckning tages i anspråk för att fylla nämnda behov. Numera ställer även det militära försvaret icke obetydliga anspråk på kvinnlig rekrytering, ehuru behovet här är betydligt mindre än vad gäller de tidigare nämnda två försvarsorganisationerna.

Av det sagda torde framgå att frågan om den kvinnliga arbetskraftens rationella utnyttjande innefattar en rad mycket omfattande och svårbemästrade problem. Hur skall rekryteringen bedrivas, så att de tre olika områdena för det totala försvaret tillföras arbetskraft i förhållande till det inbördes behovet? Vilka åtgärder kunna vidtagas för att på ett rationellt sätt utnyttja kvinnornas utbildning och erfarenheter från det civila livet? På vad sätt kunna kvinnorna dirigeras till rätt plats inom det ena eller andra

området? Hur skall utbildningen exempelvis av reservarbetskraft för det ekonomiska försvaret ordnas? Vilka ekonomiska villkor kunna tillförsäkras kvinnorna under utbildning och tjänstgöring? Vilka åtgärder kunna myndigheterna vidtaga för att göra det möjligt för mödrar med minderåriga barn att delta i utbildning och fullgöra tjänstgöring?

Dessa frågor avse endast att fästa uppmärksamheten på några av de problem, som här möta. Därtill kommer en mängd detaljer, som icke berörts, vilka var för sig hänföra sig till de olika områdena inom det totala försvaret. Att gå in på dem skulle här föra alltför långt.

Över motionerna har, efter därom i vederbörlig ordning gjord framställning, yttrande begärts av *civildörsvarsstyrelsen*, vilket yttrande fogats till detta utlåtande (Bilaga A).

Över två vid 1951 års riksdag väckta likalydande motioner (I: 245 och II: 323) om utredning rörande behovet av kvinnlig arbetskraft inom totalförsvarets olika grenar m. m. inhämtade utskottet yttrande av *överbefälhavaren*. Detsamma inkom icke till utskottet i sådan tid, att utskottet vid avgivande av sitt utlåtande (nr 205) över motionerna kunde taga del av de synpunkter, *överbefälhavaren* hade i frågan. Detta yttrande bifogas här i transumt (Bilaga B) jämte det yttrande, som *riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap* efter samråd med arbetsmarknadsstyrelsen i ärendet avgav till *överbefälhavaren* (Bilaga C).

Utskottet. Den i motionerna förordade utredningen avses skola omfatta dels frågan om rekryteringen av kvinnor till totalförsvaret jämte därmed sammanhängande problem, dels vissa frågor i samband med utbildningen och tjänstgöringen.

Det är givetvis angeläget, att den kvinnliga arbetskraften i största möjliga utsträckning utnyttjas inom det totala försvaret. De i motionerna berörda frågorna äro därför av betydelse och äro värda uppmärksamhet från statsmakternas sida. Utskottet kan dock knappast finna, att en utredning i ämnet på sätt i motionerna hemställts kan vara behöfelig. Utskottet vill i detta sammanhang erinra, att föregående års riksdag avslög då väckta motioner i med förevarande i viss mån liknande syfte.

Utskottet lämnar i det följande en redogörelse för de åtgärder, som i här angivna hänseenden vidtagits eller planerats inom *civildörsvaret* samt det militära och ekonomiska försvaret.

Vad först beträffar *civildörsvaret* får utskottet erinra, att inom detsamma personalbehovet tillgodoses genom i lag stadgad *civildörsvarsplikt*. Rekryteringen till *civildörsvaret* ombesörjes lokalt av *civildörsvarscheferna* genom inskrivning. Enligt vad *civildörsvarsstyrelsen* i sitt i ärendet avgivna yttrande framhållit har *civildörsvaret* goda möjligheter att på ett rationellt sätt tillgodose sitt behov av kvinnlig personal och även sörja för densamma. I frågor, som röra personalrekryteringen, sker kontakt mellan *civildörsvarsstyrelsen* samt det militära och ekonomiska försvarets centrala myndigheter. Det kan nämnas, att inom styrelsen nya anvisningar för inskrivning av personal i *civildörsvaret* utarbetats delvis i samråd med försvarsstaben

och arbetsmarknadsstyrelsen. De ekonomiska villkor, som kunna tillförsäkras kvinnorna under utbildning och övning, regleras genom särskilda författningar gällande all civilförsvarspliktig personal. Frågan om ersättning för mistad arbetsförtjänst vid deltagande i central civilförvarsutbildning har underställts Kungl. Maj:ts prövning. Även frågan om åtgärder för att göra det möjligt för mödrar med minderåriga barn att delta i utbildning och fullgöra tjänstgöring är uppmärksammas.

Vidkommande det militära försvaret göres i motionerna gällande, att man på detta område måste helt bygga på frivilligheten, när det gäller rekrytering av kvinnlig personal. Utskottet vill med anledning härav erinra, att genom en den 30 maj 1952 utfärdad lag stadgats skyldighet för civilförsvarspliktig att tjänstgöra vid krigsmakten i sådan tjänst, som icke är förenad med egentliga stridsuppgifter. Kvinnor kunna alltså med stöd av denna lag numera uttagas med tvång till viss tjänstgöring vid krigsmakten vid krigstillfälle och beredskapstillstånd, t. ex. till luftbevakning.

För tillgodoseendet av försvarsväsendets behov av erforderlig kvinnlig personal äro flera frivilliga organisationer i verksamhet. De genom dessa organisationer för det militära försvaret utbildade kvinnorna registreras bl. a. i länsarbetsnämndernas beredskapsregister för tjänstgöring vid tillfälle vid krigsmakten.

Det ekonomiska försvaret innebär bl. a., att erforderliga åtgärder förberedas och vidtagas för att produktionen vid för krigsmakten, civilförsvaret och folkförsörjningen viktiga industrier och näringsområden skall kunna uppehållas i nödig omfattning. Enligt gällande riktlinjer för planläggningen på detta område (jfr prop. 1948: 100) ankommer det på överbefälhavaren, civilförsvarsstyrelsen och riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap att i samråd med arbetsmarknadsstyrelsen och efter utredning av övriga berörda myndigheter överväga i vad mån krigstjänstskyldiga eller för civilförsvarsuppgifter avsedd personal kunna avstås för ekonomisk verksamhet. I övrigt ankommer det på arbetsmarknadsstyrelsen att enligt anvisningar av riksnämnden svara för försvarsberedskapsåtgärderna på arbetsmarknadens område. Enligt vad utskottet under hand inhämtat pågå på det ekonomiska försvarets område omfattande planlägningsarbeten, därvid den i motionerna berörda frågan om utbildning av reservarbetskraft är föremål för särskild uppmärksamhet.

Utskottet vill erinra, att överbefälhavaren, civilförsvarsstyrelsen, arbetsmarknadsstyrelsen och riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap nyligen gemensamt utfärdat anvisningar till ledning för rekrytering av frivillig, kvinnlig personal till det militära, ekonomiska och psykologiska försvaret samt civilförsvaret.

Enligt vad utskottet under hand inhämtat har överbefälhavaren i samband med yttrande den 25 september 1951 över frivilligkommitténs betänkande framlagt förslag till kungörelse angående frivillig försvarsverksamhet, omfattande upplysning samt rekrytering, utbildning, antagning, re-

gistrering och krigsplacering av frivillig personal ävensom ekonomiskt understödjande verksamhet. Av förslaget framgår bl. a. att det skall åligga överbefälhavaren (chefen för försvarsstaben) att i samråd med riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap, arbetsmarknadsstyrelsen och civilförsvarsstyrelsen samordna den statligt ledda frivilliga försvarsverksamheten inom krigsmakten. Överbefälhavaren (chefen för försvarsstaben) skulle vidare åligga, ävenledes i samråd med förenämnda myndigheter, att verka för samordning av denna verksamhet mellan krigsmakten, civilförsvaret och det ekonomiska försvaret samt av den av de frivilliga försvarsorganisationerna ledda försvarsverksamheten. Härvid skulle chefen för försvarsstaben bl. a. meddela anvisningar för beräkning av maximistyrkor för personal, som efter frivilligt åtagande krigsplaceras vid krigsorganisation inom det totala försvaret, samt för de personalkategorier, från vilka dylik personal icke utan synnerliga skäl bör rekryteras, ävensom verka dels för enhetliga bestämmelser rörande antagning av samt skyldigheter och förmåner för i frivillig försvarsverksamhet deltagande personal, dels för en rationell fördelning av uppgifter mellan de frivilliga försvarsorganisationerna. Försvarsgrenschef (motsvarande civil myndighet) skulle åläggas bl. a. att lämna frivillig försvarsorganisation uppgift på behovet inom vederbörlig försvarsgren (motsvarande civil myndighet) av frivilligt rekryterad och utbildad personal samt lämna sådan organisation uppgift på det årliga utbildningsbehovet för beräkning av erforderliga statsanslag ävensom utfärda bestämmelser för utbildningen av frivilligt rekryterad personal inom vederbörlig försvarsgren (motsvarande civil myndighet).

Utskottet har vidare inhämtat, att överbefälhavaren i skrivelse till Kungl. Maj:t den 28 december 1951 framlagt förslag angående förmåner m. m. för frivillig personal inom krigsmakten under fredsförhållanden.

Överbefälhavarens förenämnda båda förslag äro för närvarande föremål för Kungl. Maj:ts prövning.

Av det anförda framgår, att omfattande åtgärder redan vidtagits eller planerats på här ifrågavarande område. Med hänsyn härtill och till vad myndigheterna i ärendet anført kan utskottet icke finna, att någon särskild utredning på sätt i motionerna föreslagits är påkallad. I vart fall bör resultatet av de gjorda anstalterna avvaktas. Motionerna avstyrkas alltså.

Utskottet hemställer,

att motionerna I: 334 och II: 475 icke må till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 25 november 1952.

På statsutskottets vägnar:

MARTIN SKOGLUND.

Närvarande: se under utlåtandet nr 215.

Till Riksdagens statsutskott.

Genom remiss den 8 mars 1952 har civilförvarsstyrelsen anbefallts avgiva yttrande till riksdagens statsutskott över två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av fröken Andersson m. fl. (I: 334) och den andra inom andra kammaren av fröken Wetterström m. fl. (II: 475), angående den kvinnliga arbetskraftens rationella utnyttjande inom det totala försvaret, ävensom till inrikesdepartementet insända avskrift av samma yttrande.

Civilförvarsstyrelsen får med anledning härav anföra följande.

Den av motionärerna förordade utredningen skulle omfatta dels frågan om rekryteringen av kvinnor till totalförsvaret jämte därmed sammanhängande problem, dels vissa frågor i samband med utbildningen och tjänstgöringen.

Personalbehovet inom civilförsvaret tillgodoses genom i lag stadgad civilförsvarsplikt. Enligt denna är varje i riket boende svensk medborgare skyldig att fullgöra tjänst i civilförsvaret från och med det kalenderår, varunder han fyller 16 år, till och med det kalenderår, varunder han fyller 65 år, med den begränsning vartill kroppskrafter och hälsotillstånd giva anledning. Rekryteringen till civilförsvaret erbjuder sålunda i princip inga problem. Den ombesörjes lokalt av civilförvarscheferna genom inskrivning.

Civilförsvaret räknar med att i betydande utsträckning taga kvinnor i anspråk för att fylla sitt personalbehov. Inom flera av civilförsvarets tjänstegrenar äro för övrigt uppgifterna av sådan art, att de bäst lösas av kvinnor. Detta gäller framför allt observations- och förbindelsetjänsten, sjukvårdstjänsten samt utrymnings- och socialtjänsten. Den inom de båda sistnämnda tjänstegrenarna inskrivna personalen utgöres till cirka 75 % av kvinnor.

Inom civilförsvaret såväl som inom andra verksamhetsområden är det givetvis av största betydelse att kunna icke blott fylla personalbehovet utan även få för de olika befatningarna lämpade personer, vilkas utbildning och erfarenheter göra dem särskilt lämpade till tjänsterna. I flera län och orter ha, mångenstädes på initiativ av landshövdingen, Centralkommittén för Folk och Försvar eller de militära myndigheterna, samarbetskommittéer bildats för att bl. a. ändamålsenligt fördela det kvinnliga rekryteringsunderlaget på olika frivilliga försvarsorganisationer. Därjämte finnas i flertalet län »kvinnoornas civilförsvarskommittéer», vilka bildats av regionala och lokala kvinnoorganisationer med anslutning i vissa fall även av regionala organ av frivilliga försvarsorganisationer. Dessa sistnämnda kommittéer ha till uppgift bl. a. att förmedla kontakten mellan civilförsvaret och kvinnovärlden för åstadkommande av en rationell placering av kvinnor i civilförsvaret.

Civilförvarsstyrelsen är väl medveten om att vårt lands relativa folkfattighet medför betydande svårigheter när det gäller att fylla personalbehovet inom skilda områden av det totala försvaret. Styrelsen har därför alltid funnit angeläget att hålla erforderlig kontakt med det militära och det ekonomiska försvarets centrala myndigheter i frågor, som röra personalrekryteringen. De nya anvisningar för inskrivning av personal i civilförsvaret, som styrelsen avser att fastställa inom kort, utarbetas sålunda i vissa delar i samråd med försvarsstaben och arbetsmarknadsstyrelsen.

På initiativ av chefen för försvarsstaben har nyligen under medverkan av civilförvarsstyrelsen, arbetsmarknadsstyrelsen och riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap utarbetats förslag till anvisningar till ledning

för rekryteringsarbetet i vad avser *frivillig*, kvinnlig personal till det militära, ekonomiska och psykologiska försvaret samt civilförsvaret. Definitiva anvisningar äro att förvänta inom närmaste tiden.

Vad beträffar de ekonomiska villkor, som kunna tillförsäkras kvinnorna under utbildning och övning, regleras detta för civilförsvarets del genom särskilda författningar gällande all civilförsvarspliktig personal. Styrelsen har nyligen funnit anledning att hos Kungl. Maj:t påkalla uppmärksamhet rörande principerna för utbetalande av mistad arbetsförtjänst vid deltagande i central civilförvarsutbildning för bl. a. hushållsarbetande kvinna, som genom frånvaro från hemmet får vidkännas extra utgifter.

I motionerna påkallas vidare åtgärder för att göra det möjligt för mödrar med minderåriga barn att delta i utbildning och fullgöra tjänstgöring. Civilförvarsstyrelsen vill med anledning härav erinra om att civilförsvaret i största möjliga utsträckning söker undvika att inskriva kvinna med barn före skolåldern. Därjämte beräknas huvudparten av civilförsvarets personal komma att inkallas till tjänstgöring endast i samband med krigshandlingar mot hemorten. Skulle i ett sådant läge behov uppkomma av att taga hand om barn till civilförvarspersonal, har civilförsvarets utrymnings- och socialtjänst möjlighet att exempelvis avdela ett särskilt härbärge för sådant ändamål.

Av vad ovan anförts torde framgå, att civilförsvaret har goda möjligheter att på ett rationellt sätt tillgodose sitt behov av kvinnlig personal och även sörja för denna. Det föreligger fördenskull knappast något behov för civilförsvarets vidkommande av en utredning av det slag, som föreslås i motionerna. I den mån emellertid detta anses erforderligt för andra grenar av totalförsvaret, vill civilförvarsstyrelsen icke motsätta sig förslaget. Om en utredning verkställes, bör den omfatta hela totalförsvaret, sålunda även civilförsvaret.

Slutligen får styrelsen meddela, att jämväl styrelsens kvinnoutskott behandlat förenämnda motioner och därvid betonat värdet av att frågorna bleve allsidigt belysta och att en samordning av den kvinnliga arbetskraftens utnyttjande komme till stånd. Då det samarbete i dessa frågor, som påginge mellan civilförvarsstyrelsen, den militära försvarsledningen och arbetsmarknadsstyrelsen, icke borde föregripas ville utskottet dock rekommendera avslag till särskild utredning. Kvinnoutskottet består av representanter för folkpartiets kvinnoförbund, Fredrika-Bremer-förbundet, högerens kvinnoförbund, kooperativa kvinnogillesförbundet, kristna kvinnors samarbetskommitté, kvinnliga akademikers förening, landsorganisationens kvinnoråd, svenska landsbygdens kvinnoförbund, Sveriges flickors scoutförbund, Sveriges husmodersföreningars riksförbund, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund och yrkeskvinnors samarbetsförbund.

Generaldirektör Sundelin, som för närvarande åtnjuter semester, har deltagit i handläggningen av detta ärende.

Stockholm den 17 maj 1952.

KUNGL. CIVILFÖRSVARSTYRELSEN

Ivar Müller

Herman Löfgren

³/₁₂ 1951.

Till Konungen.

Genom äs 31 mars 1951, dnr 1271, anbefalld avgiva utlåtande över två likalydande motioner om utredning rörande behovet av kvinnlig arbetskraft inom totalförsvarets olika grenar, får jag — efter försvarsgrenschefernas, civilförsvarsstyrelsens och riksnämndens för ekonomisk försvarsberedskap hörande — i underdånighet anföra följande.

III. Sammanfattning.

Det är önskvärt att kvinnor i ökad utsträckning kunna utnyttjas inom det totala försvaret. Totala behovet av kvinnlig arbetskraft är varierande och sammanhänger med tillgången på övrig personal. Behovet kan därför icke utredas utan en kontinuerlig planläggning kräves av vederbörande myndigheter.

Möjligheterna att bekläda ett större antal poster med kvinnor synes främst vara en fråga om medel för utbildningskurser och i vilken utsträckning deltagande i dessa sker. Om den kvinnliga personalens användbarhet på detta sätt kan ökas komma flera befattningar automatiskt att besättas med kvinnor. Vilka befattningar detta i sådant fall bör vara torde kunna överlämnas till vederbörande myndighets avgörande. Den samordning, som under detta arbete kan vara erforderlig, bör ske i enlighet med underdånigt förslag till frivilligkungörelse (Fst, sekt I nr 49: 30 25 september 1951), som tidigare avgivits. I denna lämnas bl. a. (i § 8) bestämmelser rörande fortgående beräkning av rekryteringens omfattning och fördelning.

Någon särskild utredning synes därför f. n. icke vara motiverad. Det närmaste önskemålet är att fylla de personalbrister, som redan föreligga. Skulle detta icke lyckas, kan en senare utredning rörande de personella och materiella möjligheterna att fylla behoven övervägas.

Underdånigst

N. Swedlund

Överbefälhavare

/Richard Åkerman

Bilaga C.

Till Chefen för Försvarsstaben Stockholm 90.

Med anledning av Eder skrivelse den 31 maj 1951 (Fst/Adj 30:6) angående inom riksdagen väckta motioner om utredning rörande behovet av kvinnlig arbetskraft inom det totala försvarets olika grenar m. m. får riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap, efter samråd med arbetsmarknadsstyrelsen, anföra följande.

I likhet med motionärerna anser riksnämnden det angeläget, att den kvinnliga arbetskraften i full utsträckning utnyttjas även för tillgodoseende under krig av det totala försvarets behov och att detta förberedes under fredstid.

Enligt gällande riktlinjer för planläggningen på det ekonomiska området (jfr. prop. 100/1948) ankommer det på överbefälhavaren, civilförsvarsstyrelsen och riksnämnden att i samråd med arbetsmarknadsstyrelsen och efter utredning av övriga berörda myndigheter överväga i vad mån krigstjänstskyldiga eller för civilförsvarsuppgifter avsedd personal kan avstås för ekonomisk verksamhet. I övrigt ankommer det på arbetsmarknadsstyrelsen att enligt anvisningar av riksnämnden svara för försvarsberedskapsåtgärderna på arbetsmarknadens område.

I försvarsförberedelserna ingår att klargöra tillgången på arbetskraft i olika lägen och behoven för olika ändamål, ävensom att planera arbetskraftens fördelning, anskaffning och utbildning av reserverarbetskraft, bl. a. kvinnlig sådan, m. m. Enligt de nu tillämpade principerna för arbetskraftsplaneringen skall uppskov för värnpliktig personal under krigstillstånd endast komma i fråga då så oundgängligen erfordras för försvars- och annan samhällsviktig verksamhet och endast i den mån det icke beräknas vara möjligt att på annat sätt — t. ex. genom omflyttning inom företaget, förlängning av arbetstid, reserverarbetskraft, arbetslösa, överflyttning från mindre krigsviktiga företag med stöd av tjänsteplikt — tillgodose behovet.

Undersökningen av arbetskraftbehoven och möjligheterna att tillgodose dem måste framför allt göras av företagen själva i samråd med vederbörande arbetsmarknadsorgan och länsstyrelser. Grundvalen för bedömandet av vilka företag som anses vara av särskild betydelse i krig eller krigsfara äro de utredningar och överväganden som göras av riksnämnden och övriga berörda myndigheter. I samarbete med ett stort antal företag pågår f. n. undersökningar av företagens beräknade produktion i krig och möjligheterna härför. I samband därmed ha företagen anmodats att vända sig till länsarbetsnämnderna för att undersöka möjligheterna att täcka beräknade brister i arbetskraften.

Av det anförda torde framgå att utredning i de frågor, som avses i motionen, redan pågår på den ekonomiska försvarsberedskapens område. Någon särskild utredning vid sidan av den, som redan åligger vederbörande myndigheter, synes för övrigt, med hänsyn till att arbetskraftplanläggningen intimt hänger samman med försvarsberedskapsplanläggningen i övrigt för de skilda grenarna av det totala försvaret, icke lämplig och skulle i nuvarande läge innebära ett opåkallat dubbelarbete.

Stockholm den 20 juni 1951.

RIKSNÄMNDEN FÖR EKONOMISK FÖRSVARBEREDSKAP

H. Qvistgaard

Wilhelm von Schwerin